

Guió detallat per la visita d'Empúries – ESO/BATXILLERAT

Els continguts es plantegen a partir d'incògnites presentades a l'alumnat i de les seves respostes i hipòtesis. Sempre a partir de la lectura feta de la narració *Màrius i Gal·la*. El conte té com a objectiu la contextualització i donar sentit a l'espai que es visita. L'activitat pretén recórrer tot el recinte arqueològic d'Empúries, que està gestionat pel Museu Arqueològic de Catalunya (MAC), identificant els espais on suposadament passa l'acció de la narració llegida.

Les excavacions oficials de les ruïnes d'Empúries van començar l'any 1908 i encara duren a hores d'ara. El complex arqueològic el componen la ciutat grega (Neàpolis) i la ciutat romana i es complementa amb les restes de l'antiga ciutat grega primigènica (Palaiàpolis), l'actual nucli de sant Martí d'Empúries, i les restes de l'espigó hel·lenístic situades a la platja del Moll grec. Aquestes dues últimes referències arqueològiques es troben fora del recinte arqueològic d'Empúries i poden ser motiu d'una visita complementària.

Accedim a les ruïnes d'Empúries per la ciutat romana tot dirigint-nos al punt 1. El situem a l'esplanada que hi ha davant de l'amfiteatre i on suposadament hi hauria el noguer on Gal·la i Màrius es farien un primer petó. En aquest indret s'aprofita per comentar el fet que per aquella zona hi havia una calçada romana que connectava Empúries amb la zona del Montgrí i del Baix Empordà. També es fa esment al costum romà (al qual es fa referència en el conte) d'enterrar els morts en zones properes als camins i carreteres, i si es vol es pot aprofundir en les diverses formes d'enterrament del segle I (incineració –pròpiament romana–, inhumació –més pròpia dels grecs) i hàbits funeraris (ofrenes, etc.).

Hem d'aprofitar aquest punt de sortida per situar els personatges del conte. En Màrius (nom típicament romà) era fill d'una família d'arrel grega (el pare es deia Semònides i la mare Safo). Era una família humil. El pare treballava a la factoria de salaons i la mare portava una *taberna* (botiga) als baixos de la casa on vivien. El millor amic d'en Màrius era en Tiberi. Aquest era fill d'una família adinerada d'Empúries d'ascendència romana (el pare, Antoni, era un comerciant important). La Gal·la era la germana d'en Tiberi i en Màrius n'estava enamorat. El conte treballa la diferència de classes socials i els problemes que genera, el paper de la dona en la societat del segle I, el contrast entre la societat

romana i la grega, els hàbits i la vida quotidiana del moment, i tot intentant contraposar-lo al temps actual, analitzant semblances i diferències.

Un cop situats, comencem la visita pròpiament dita. En dirigim cap el punt 2, la porta de la ciutat romana. Comencem amb l'anàlisi de l'estructura de la muralla (grans blocs tallats –carreus– amb encoixinat en la part inferior; mur isòdom i poligonal; mur de formigó en la part superior) comentant que els forats existents són senyals de l'encofrat fet servir per construir la muralla. També cal fer esment dels edificis públics d'extramurs: la palestra i l'amfiteatre així com les seves funcions.

Aquí es pot comentar la planta paradigmàtica de la ciutat romana de forma rectangular, amb cruïlla perpendicular de carrers. Nosaltres entrarem pel *cardo maximus*.

En aquests espais de la porta i el *cardo maximus* es desenvolupen diverses escenes del conte de *Màrius i Gal·la*.

A manera d'anècdota, val la pena fer notar que a la part dreta de la porta d'entrada a la ciutat romana, a mitja alçada, hi ha esculpit un relleu en forma de penis. Aquest símbol sexual, en època romana, representava bona sort, bons auguris, i per tant era costum refregar-hi la mà per sobre.

En Màrius és un noi d'uns setze anys, que fa ja quatre anys que ha deixat l'escola i treballa en la mateixa factoria de salaons que el seu pare. Aquí podem fer veure el contrast entre la vida dels nois i de les noies de 16 anys d'avui en dia (la majoria dels quals encara estan estudiant) i la dels del segle I (on la majoria feia molts anys que ja estaven treballant).

Tot seguint el *cardo maximus* ens dirigim cap el punt 3, el fòrum. Aquesta és la plaça pública situada en el cor de la ciutat. Al seu entorn es concentren les ruïnes dels principals temples: l'Augustal, el d'August i Roma, i el de la Tríade capitolina (Júpiter, Juno i Minerva). També hi ha la basílica i la cúria, llocs del poder local. El fòrum era també el lloc de trobada de la gent i l'espai on jugar infants i grans. Es pot comentar alguns dels jocs (daus, tabes, nous, etc.). En el conte hi ha un passatge on la colla d'en Tiberi estan jugant a tirar nous enmig del fòrum.

Al voltant del fòrum hi havia *tabernae i termopholiae* (botigues i establiments de menjars ràpids) i tot accedint a la plaça pel *cardo maximus* podem veure els senyals de les portes que permetien tancar-la de nit (costum poc conegut de les ciutats romanes).

Sortirem del fòrum per l'angle nord-est, entre la basílica i els temples i anirem cap el punt 4, les termes. Aquesta és una zona encara en període d'excavació al llarg del curs 2006-2007 i per tant no permet una visita integral. Malgrat tot val la pena fer una aturada en el perímetre de l'excavació i veure-hi alguns punts d'interès. Es tracta d'una *insula* ocupada per les termes principals d'Empúries. Aquest era un espai d'oci i d'activitat social de gran rellevància en la cultura romana. Allí s'hi reunien els principals de la ciutat i podien gaudir d'una sauna, de bany fred, de vestidors, de biblioteca, de gimnàs, de lavabos comunitaris. A la vegada s'aprofitava l'espai per establir relacions socials (tractes econòmics, tractes polítics, etc.). Les termes eren visitades especialment per homes adults. En algunes ciutats podien existir termes per a dones.

Aquí es podria fer un comentari sobre el fort sexisme del món clàssic i del sistema patriarcal (*pater familias*). Es pot aprofitar per comentar la part del conte en que la Gal·la s'ha de casar amb en Ponci Emporità i explicar com la dona no podia escollir el seu futur espòs i contrastar-ho en què diríem ara si passés.

Molt proper a les termes, i continuant el carrer on hi donava la façana, hi ha el punt 5, la casa d'en Tiberi, l'amic íntim de Màrius i germà de la Gal·la. Podem incidir en la impossibilitat d'una relació entre un representant de les classes humils (Màrius) i una noia de classe alta (Gal·la).

Comentar amb l'ajut dels alumnes com era la família d'en Tiberi. Es tractava d'una família benestant, amb un pes polític i econòmic. Com que en el conte s'ha parlat de la possibilitat que Tiberi assolís el càrrec d'*equites* podem comentar quin seria el seu paper. Aquests *equites* eren plebeus de famílies adinerades que compraven un càrrec civil o militar. Moltes vegades eren cobradors d'impostos per compte de l'emperador. És una de les possibilitats que s'esmenta en el conte d'en Màrius.

En aquest punt també ens podem referir a l'estructura de la casa: parets sense finestres, habitacions que donen als patis interiors per il·luminar-se, atri amb *impluvium* amb teulat que aboca l'aigua al seu interior per a la recollida de l'aigua. Les habitacions que s'obren a l'atri solen ser els *cubiculum* (dormitoris). Al cantó oposat a l'entrada s'obre el *tablinum*, una dependència d'ús exclusiu del *Pater familias* i que solia servir per a rebre als visitants. Aquesta habitació solia estar tancada amb una cortina. La casa, si era rica, (com és el cas), podia tenir altres patis, els anomenats perístils. Aquests, generalment, eren jardins amb arbres i plantes, fonts i alguna bassa. Al seu entorn s'obren més dormitoris i altres dependències com el menjador de festes o *triclinium*. Aquí podem incidir que les parets tenien els fonaments i el sòcol de pedra i la resta feta amb una barreja de fang, pedres, sorra, etc. Les cases luxoses decoraven les parets amb pintures (comentar la tècnica al fresc), mosaics, etc. Els mosaics són visibles a partir

del 19 de març i fins a mitjans de novembre. Durant l'hivern són tapats com a mesura de precaució.

Tot sortint de la casa d'en Tiberi podem donar un cop d'ull general a la ciutat romana i fer veure al alumnes la immensitat que encara resta per excavar i les moltes novetats i informacions que encara ens pot aportar aquest jaciment.

Baixem ara cap a la ciutat grega i podem fer observar a l'alumnat que realment hi ha un desnivell entre les dues ciutats, que realment en l'antiguitat eren dos nuclis urbans separats l'un de l'altre amb la seva pròpia autonomia i solament s'unificaran sota un sol governament molt avançada l'època imperial.

En la baixada passem pel cantó de les dependències del museu. Aquest, així com els magatzems i els laboratoris arqueològics, van aprofitar un antic monestir servita que es va construir a principis del segle XVII.

Entrem a la ciutat grega per davant de la porta del museu i ens trobem davant la gran plaça central o àgora; es tracta del punt 6. Aquí podem retornar al conte de *Màrius i Gal·la* i recordar l'escena de la festa de la Parília que explica en la qual s'encenia una foguera i es llençaven ofrenes.

En època grega a l'entorn de l'àgora hi haurien els edificis públics principals. En l'època d'en Màrius solament hi quedava la *Stoa* (galeria coberta –es veuen les bases de les columnes–) on s'obrien diverses tavernes. Era un lloc de passeig, compra i esbarjo.

Aquí s'ha de treballar les semblances entre l'àgora i el fòrum (edificis públics, botigues, centre de la ciutat, zona de passeig i esbarjo) així com la importància que tingué l'àgora en el desenvolupament de les ciutats gregues i en la seva cultura.

Si agafem el carrer principal que ens porta cap al sud, ben aviat i a l'esquerra hi trobem el punt 7, es tracta suposadament de la casa d'en Màrius on es trobaria també la *taberna* de la seva mare.

Aquí podem recordar l'escena del conte en què la colla d'en Tiberi van trencar les àmfores en la nit de gresca. És ara quan podem comentar les parts de la casa, (planta baixa–taverna. Planta superior–habitació), aprofitant per explicar que una taverna era semblant a una botiga avui en dia. La seva estructura molt simple seria amb un taulell i la mercaderia el darrera. També es podria comentar la diferència entre una *taberna* i una *termopholia*.

Es podria incidir en la simplicitat de la casa amb un sòcol de pedra sobre el qual es construirien les parets de formigó i es podria comparar l'estructura complexa de la casa d'en Tiberi i la d'en Màrius. Veure les diferències, (les principals serien: atri i cisterna; mosaics i pintures; tamany; ubicació).

Just al davant de la casa de Màrius, a l'altre cantó del carrer hi havia el *Macellum*. Recordar l'escena en què la Safo li diu a Màrius que el seu pare està malalt. Del *Macellum* cal comentar que era com un petit supermercat, amb tavernes que s'obrien al pati central on hi havia una cisterna pública de grans dimensions.

Comentar la cisterna, fent veure la seva estructura on hi falta la coberta. Cal destacar l'ús de l'argamassa per recobrir les parets i augmentar la seva impermeabilitat i com aquesta s'ha mantingut fins als temps actuals.

Tot seguint el carrer cap al sud s'hauria de comentar que la majoria de construccions que hi ha entre la factoria de salaons i la casa d'en Màrius haurien estat tavernes. Així arribarem al punt 8, la factoria de salaons. Aquí s'inicia el conte d'en Màrius.

Comentar l'estructura de la factoria amb un pati central, dipòsits i un magatzem en forma de L. S'elaboraven salaons i salses. Els salaons de peix eren molt preuats en l'època romana. El peix més treballat era la tonyina. Entre les salses, es fabricava el garum. Aquesta factoria hauria generat unes olors molt fortes que sens dubte haurien suposat una incomoditat per les cases properes. Com que les cases eren de famílies modestes, sembla que no hi havia gaire problema. Els salaons i les salses es guardaven en àmfores. Eren motiu de comerç. Probablement un dels productes que Empúries comercialitzaria en el seu port.

Comentar la importància de la sal, i també com a “moneda” de pagament. D'aquí en vindria el concepte de salari. O la frase feta romana que “val el seu pes en sal”.

El punt 9 i últim d'aquest recorregut ens porta al final del carrer i a comentar els temples d'Asclepi i de Serapis, així com la muralla grega.

En el conte, després de sortir de la ciutat romana, la colla d'en Tiberi entrarien per aquesta porta cap a la ciutat grega abans d'anar provocar destrosses a la taverna de la Safo.

Cal fer esment especialment del temple d'Asclepi. Una estructura composta per tres temples més un recinte annex. Asclepi és la divinitat que els grecs associaven a la medicina i en els *Asklapieion* era on portaven a guarir els seus malalts. L'estàtua de la

divinitat, de la qual en el recinte solament hi ha còpies, és una de les estàtues de més gran qualitat trobades fins ara en les excavacions d'Empúries i és un exemple d'escultura clàssica.

Per últim cal comentar que les muralles són del segle II aC (no són les de la primera ciutat, els fonaments de les més antigues es poden veure ja dins del recinte urbà a la zona dels temples a una gran profunditat). Aquestes noves es van construir per guanyar terreny i ampliar la zona dels temples.

Aquí es pot introduir el concepte de construcció ciclòpia i amb l'ajut de l'alumnat veure les diferències entre les estructures defensives romanes i les gregues. Les principals diferències serien: 1. Mur ciclopi (grec)// Mur amb carreus encoixinats a la base amb parament poligonal i isodàmic i formigó a la part superior (romà). 2. Torres quadrades (grec)// Sense torres (romà). 3. La porta dóna a un estret corredor (grec)// La porta dóna al carrer principal (romà).

La visita s'ha d'acabar amb una síntesi del que s'ha vist basant-se en tres eixos fonamentals:

1. Les diferències i les semblances entre les restes arqueològiques gregues i romanes.
2. La vida quotidiana en el món clàssic.
3. Les diferències i les semblances entre la vida quotidiana de llavors i l'actual.

Al llarg del recorregut es poden anar fent les diverses activitats del dossier de treball.

Pàgina 2: *Cronologia* – activitat de síntesi per fer al final de la visita.

Pàgina 3: *Planta de l'amfiteatre* – Cal fer-la quan estem en els punts 1 o 2.

Plantes del circ i del teatre – Feina a fer a l'IES a posteriori.

Pàgina 4: *Omplir el plànol de la visita* – A l'inici i al llarg de l'activitat.

Pàgina 5: *Omplir la graella dels punts de visita* – Al llarg de la visita.

El temple d'Asclepi – Fer-la en el punt 9.

Pàgina 6: *Diferències de la vida quotidiana d'abans i ara* – Activitat de síntesi. Es pot fer al final o a l'IES.

Pàgina 7: *Comparar les muralles* – Cal fer-la en el punt 9.

Comparar el fòrum i l'àgora – Cal fer-la en el punt 6.

Pàgina 8: *Activitats a posteriori* – Fer-les a l'IES.